

СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКА ГОВІРКА У ТВОРАХ ОЛЕКСАНДРА КУЛЕША: ФОНЕТИЧНИЙ РІВЕНЬ

Яворський А.Ю.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У творах письменника О. Кулеша проаналізовано фонетичні особливості середньополіської говірки, зокрема прокоментовано специфіку рефлексії давніх голосних, відмінності у вживанні приголосних, комбінаторні звукові зміни. Використані автором поліські елементи систематизовано і прокоментовано з погляду походження. З'ясовано специфіку застосування письменником говіркових елементів. О. Кулеш не просто зробив спробу використання окремих діалектизмів чи стилізації під діалектне мовлення. Деякі його твори суціль написані поліською говіркою, яка, по суті, виконує функцію літературної мови. Тексти повно репрезентують українські говірки Середнього Полісся.

Ключові слова: діалект, середньополіський діалект, діалектизм, голосні фонемі, приголосні фонемі, комбінаторні звукові зміни.

Постановка наукової проблеми та її значення. На початку 90-х рр. ХХ ст. лінгвісти відзначали, що поліські діалекти до того часу практично не були представлені в українській літературі, а отже, зовсім мало впливали на літературну мову [5, с. 3]. Проте власне в 90-х рр., особливо на початку 2000-х рр. відзначено посилення інтересу письменників до поліської говірки, в тому числі через постмодерністське прагнення до підкреслення творчої індивідуальності.

Цікаву спробу введення в сучасну українську художню мову середньополіської говірки зробив молодий житомирський прозаїк Олександр Кулеш, який став відомий за збірками оповідань «На хуторі Курина Сліпота» [3] та «Колодязько» [2]. Як філолог за освітою, він оцінив унікальність рідного «древляньського» діалекту, «який найкраще зберігся в малодоступному для цивілізації, звідусіль оточеному лісами та болотами Овруцькому районі»: «Можливо, саме завдяки цьому діалекту вдасться відтворити модель української прамови» [1, с. 5]. Мабуть, саме через такі міркування О. Кулеш вирішив писати художні твори рідною овруцькою говіркою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Мовний експеримент молодого автора, втілений у першій збірці оповідань «На хуторі Курина Сліпота», позитивно оцінив В. Грабовський: «Найбільше, чим заворожує і приваблює до себе доробок Олександра Кулеша: це його добірна, самобутня, ніким не препарована і необчухрана художня мова. В ній немає штампів, вона така природна, як цілюща вода в джерелах... врятованого від цивілізації хутора» [1, с. 8].

Подібну – високу – оцінку художній майстерності цього автора у відображенні поліської мовної «патріархальності» дав В. Медвідь: «Є велика спокуса означити творчість О. Кулеша в поставі ще глибшої вкоріненості у ментальну «екзотику» нашого краю, – здається, він зважився піти ще далі, аніж його попередники та однопокоління» [4, с. 8].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Поліські фонетичні явища у творах О. Кулеша дотепер не були предметом спеціального дослідження.

Мета дослідження – простежити у творах О. Кулеша фонетичні явища середньополіських говірок. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань: а) визначити корпус використаних автором діалектних явищ фонетичного рівня; б) систематизувати засвідчені в текстах фонетичні діалектизми і прокоментувати їх із погляду походження.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Найбільш виразно

О. Кулеш відобразив специфіку рефлексії в середньополіському діалекті давніх голосних. Скажімо, на місці наголошеного етимологічного *о в закритому складі письменник вживає літеру о: *бок* [2, с. 40], *гной* [2, с. 39], *ноч* [2, с. 43], *рок* [3, с. 12], *кот* [2, с. 40], *вон* [3, с. 18; 2, с. 39], *хвост* [3, с. 58; 2, с. 41], *воз* [2, с. 42], *больш* [3, с. 58; 2, с. 34], *конь твій* [3, с. 66], *мост* [2, с. 16], *двор* [2, с. 39] та ін.; так само в закінченнях: *синов* [2, с. 41], *тарганов* [3, с. 57], *штанов* [3, с. 60], *у таком малом* [2, с. 40], *в якій* [2, с. 41], *в одній* [3, с. 60] тощо. Закономірно збережено [о] у структурі прислівника, прийменника *после* [3, с. 60; 2, с. 39]: у вихідному **poslě* умов для зміни префікса **po-* не було; подібно й у випадку *блех* [3, с. 57], де [о] < *ъ.

Відповідно до ненаголошеного *о в нових закритих складах також простежено написання о: *помоч* [2, с. 16], *громкосць* [3, с. 69], *радосць* [2, с. 41], *ласттовка* [2, с. 39], *сподніца* [3, с. 69], *родню* [3, с. 60], *з концями* [3, с. 28] та ін.; так само послідовно в закінченнях: *міліцьонєров*, *у зелєпанов* [3, с. 34], *сантіметров* [3, с. 69], *горобейков* [2, с. 42], *у цинкової* [2, с. 41], *на другій* [2, с. 39] тощо. Збережено ненаголошене [о] й у префіксах та прийменниках у випадках на зразок *од землі* [3, с. 39], *од лопалок*, *од його* [2, с. 17], *одчиніт* [3, с. 34], *одриваца* [3, с. 39], *под ноч*, *под кутом* [2, с. 43], *подсобіт* [3, с. 27], *пойду* [3, с. 29], *пошла* [2, с. 40] та ін. Закономірно звукова структура префіксів, в яких [о] секундарний – з *ъ, зокрема у випадках *збраліса* [2, с. 43], *возьмет* [3, 57], а також там, де перший [о] стоїть у відкритому складі, а другий – секундарний: *одорват* [2, с. 36], *подойшов* [2, с. 42] тощо. Виправдане збереження ненаголошеного [о] у відкритому складі у випадку *ободок* [2, с. 40].

Лише одиничними прикладами у структурі діалектизмів представлено [і]-рефлекс давнього *о в нових закритих складах: *звідкуль* [3, с. 56], *підгіцвала*, *підгіцуют* [3, с. 69], *під стреху* [2, с. 39], *тільки* [2, с. 39]. Можливо, тут [і] відображає вплив на мовлення носіїв говірки літературної української мови або ж помилку автора чи результат неадекватного редагування.

Поліські рефлекси давнього наголошеного *е, передані О. Кулешем, різні за якістю залежно від характеру редукованого, який занепав у наступному складі. Перед колишнім складом із редукованим переднього ряду *ъ у закритому складі розвинувся нелабіалізований монофтонг, який передано через літеру є: *жмель* [2, с. 39], *осенній* [2, с. 40]. Якщо в наступному складі занепав редукований заднього ряду *ъ, то на місці *е в закритому складі виявлено лабіалізований рефлекс, переданий через о: *тьот-*

ку [2, с. 43], до тьотки [3, с. 39], в'їюкса [3, с. 40], привіоз [3, с. 56], в'їюк [2, с. 35], подньос [2, с. 40], жонка [2, с. 40]. У словоформі *по йой* [3, с. 34] лабіалізований рефлекс на місці давнього *е з'явився перед м'яким приголосним, можливо, за аналогією. У випадку ненаголошеного *е простежено написання е чи є: *камень* [2, с. 17], *матер* [3, с. 11; 2, с. 16], *шашель* [2, с. 41], *погреб* [3, с. 57], після шиплячих – о: *жонкі* [3, с. 59], *вечор* [2, с. 42].

Великою кількістю прикладів письменник ілюструє поліську рефлексію давнього *ѣ. У наголошеній позиції відповідно до *ѣ, по суті, послідовно простежено написання е: *Дева, ветер, сидіти, белого тела, чаловечі* [2, с. 16], *поехав, проеду* [2, с. 27], *тело* [2, с. 33], *дело* [2, с. 34], *дед, лезете* [2, с. 35], *деда, зрезат* [2, с. 36], *летев, летіти, ест, дівочка, хлев, лез, сена, стреху, прілетела* [2, с. 39], *порезте* [3, с. 20], *целий* [3, с. 27], *хотев* [3, с. 28], *сусед* [3, с. 29] тощо. Такий же рефлекс наголошеного *ѣ позначено у відповідних закінченнях місцевого відмінка однини іменників I та II відмін, найперше твердої групи: *в руце* [2, с. 16], *по цоце* [2, с. 44], *по дворе* [2, с. 39], *в селе* [3, с. 60], *в вадре* [2, с. 40], *в конце* [2, с. 41] тощо, давального відмінка однини особових та зворотного займенників: *міне* [3, с. 13], *тобе* [3, с. 13; 2, с. 16], *собе* [3, с. 11; 2, с. 39], у флексіях 1 та 2 осіб множини дієслів наказового способу: *ходем* [3, с. 33], *барет* [3, с. 13], *возьмет, кропет, пократет* [3, с. 57] та ін. Рефлекс [і] давнього наголошеного *ѣ обмежено випадком з *тім'ячка* «з тім'ячка» [2, с. 18].

Більш варіативна рефлексія ненаголошеного *ѣ. Як і в позиції під наголосом, виявлено чимало словоформ із написанням е на місці *ѣ, зокрема після передньоязикових [д], [т], [з], [с], [р], [л], [н], а також середньоязикового [й]: *сем'я* [3, с. 27], *втекаеш* [3, с. 56], *роз'єдало* [3, с. 57], *одевали* [3, с. 59], *порешілі, прадед* [3, с. 60], *по-дівочому* [3, с. 69], *слепак* [2, с. 42] тощо. У позиції після губних зауважено рефлекс із обниженою і розширеною артикуляцією – монофтонг [а]: *патух* [3, с. 33], *прібажит* [3, с. 37], *манья* [3, с. 57], *смаяліса* [3, с. 60], *вадро* [2, с. 41] та ін. Лише спорадично після губних трапилося написання є: *чоловекі* [3, с. 60], *пробегав* [2, с. 41], один раз – [і]: *вібігаю* [2, с. 27]. В одному випадку – у словоформі *цаловаліса* [2, с. 42] – розвиток *ѣ > [а] стався після [ц]. У закінченнях місцевого відмінка однини іменників I та II відмін переважно твердої групи трапляються написання е: *на спіне* [3, с. 11], *у городє* [3, с. 59], *і: в розорі* [2, с. 43], *по макотрі* [2, с. 40], а після ствердлого [ц] – *и: у клетци* [2, с. 40], *по дорожци* [2, с. 41], *на павутінци* [2, с. 41].

Серед специфічних рефлексів *ѣ О. Кулеш відобразив ненаголошені монофтонги: [е] після м'яких передньоязикових [д], [т], [л] та середньоязикового [й]: *стегну* [2, с. 40], *легай* [2, с. 43], *злекавс* [2, с. 43], *колодец* [3, с. 13], *заец* [2, с. 42], один раз – [е] після ствердлого губного: з *тім'ячка* «з тім'ячка» [2, с. 18], а також [а] після депалаталізованих губних, [ц] та [р]: *сватіє* [2, с. 17], *прівазали* [2, с. 33], *застават* «заставлять» [3, с. 12], *заступаца* «заступлять» [3, с. 33], *патнадцат* [3, с. 69], *тридцат* [3, с. 12], *перезаражат* [2, с. 43].

Найбільшою кількістю прикладів письменник проілюстрував рефлексію в середньополіських говірках давніх голосних *у та *і, зокрема збіг їх у звукові [і]. Скажімо, [і] відповідно до давнього *і передано практично послідовно після всіх приголосних: *схліпувала, першим, молітовной, паралеснік, прилікаю, свінчячі, сидіти, смоктаті, жіл не сучіті, косткі, в'яліті* [2, с. 16], *люді, знали, очіма,*

маті, мружілас, вкусіть, знізу, летіти, гнілий, опаріші, робіт, получила, скоротіла, впаі, побачів, товарица, яйцями, прілетела [2, 39] та ін.

На місці давнього *у монофтонг [і] фіксовано найбільш послідовно після губних, зокрема у префіксі *ву-: *вімовляті* [2, с. 16], *вібігаю* [2, с. 27], *війшов* [2, с. 39], *вімовів, вібрала, вібагла* [2, с. 40], *вігляд* тощо, а також у випадках *мі* [3, с. 11; 2, с. 34], *ві* [3, с. 13; 2, с. 34], *віше* «вище» [2, с. 39], *мабіт* «мабуть» [3, с. 13], пор. давнє *быти, левій бок* [2, с. 42], *обічного* [3, с. 20], *міш, з кобілою* [2, с. 42], з *голові* [2, с. 16], з *бабі* [3, с. 58], *коромісло* [3, с. 11] та ін. В основному послідовно рефлексію *у > *і відображено після задньоязикових та фарингального: *людські голос* [2, с. 17], *токі* [2, с. 35], *закускі* [2, с. 36], *рокі, тільки, з горкі* [2, с. 39], *птички, трошки, короткій, носкі, другим, закідала, кінут* [2, с. 40], *гідотою* [3, с. 20], *блахі* [3, с. 57] тощо. Виявлено випадки розвитку *у > [і] після інших приголосних, зокрема [р], [л] та [т]: *в ріло* [2, с. 39], з *рібалки* (К. с. 26), *старі* «старий» [3, с. 29], *лісий, на лісіні* [3, с. 39], *тіжня* [3, с. 27].

Спорадичні написання, які не відповідають окресленій тенденції *у, *і > [і], на зразок *повилазят* [3, с. 57], *паратроцила* [3, с. 11], *сварица* [3, с. 29], *до тьотки* [3, с. 39], *трошки* [2, с. 27] й под., можливо, відображають непослідовність указанного процесу, або свідчать про вплив літературної мови, або являють собою результати неадекватного редагування чи помилки автора.

У творах О. Куліша яскраво проілюстровано специфіку позиційної реалізації в говірках Овруччини окремих сучасних ненаголошених голосних. Скажімо, фонема [е] після губних, вібранта [р] та шиплячих у ненаголошеній позиції реалізується у звукові з більш обниженою і розширеною артикуляцією – [а]: *мане* «мене» [3, с. 11], *смардет* [3, с. 12], *барет* [3, с. 13], *валікій* [2, с. 41], *завалд* [3, с. 35], *впакліса* [3, с. 57], *вперед, по гребаню* [2, с. 40], *паратроцила* [3, с. 11], *параступіла* [2, с. 40] та ін. Лексема *змая* «змія» [3, с. 17] відображає появу [а] на місці секундарного [е] < *ь.

Лише у випадку займенникової форми *міне* «мені» [3, с. 13] можна говорити про підвищення артикуляції ненаголошеного [е]. Форми займенника який та прислівник як ілюструють підвищення і звуження артикуляції голосного [а] після [й] до [е]: *єкіє* [3, с. 57; 2, с. 36], *єкоє* [3, с. 9], *єк* [3, с. 17; 2, с. 39].

У випадках *хозяїнко* [2, с. 41], *по хозяїству* [3, с. 60], *по хозяїстві* [3, с. 28], *помогают* [3, с. 27] простежено збереження вимови [о] без розвитку [о] > [а] під впливом наступного наголошеного [а], що, правда, виявлено й варіанти *хозяїнко, хозяїства* [2, с. 39]. Словоформи *почувствоз* [2, с. 41], *попробоват* [3, с. 57], *рісковат* [3, с. 17] ілюструють відсутність більшої лабіалізації і підвищення артикуляції [о] в напрямку до [у]. Натомість етимологічний [у] збережено у структурах *огурчик* [3, с. 68], *гурка* [3, с. 20], *залуж* [3, с. 27].

Заступлення ненаголошеного [о] звуком [а] у випадках *в майом колодязі* [3, с. 13], *пократет* «покропіть» [3, с. 57], якщо це не помилки складання, можна пояснити хіба що впливом з боку фонетичної системи білоруської мови; прислівник *пагано* [2, с. 42], окрім того, може відобразити ще й фонетичний розвиток [о] > [а] внаслідок асиміляції до [а] в наступному наголошеному складі. У структурах *давайте* [3, с. 17], *носекомімі* [3, с. 57] натомість може бути засвідчено гіперичний розвиток ненаголошеного [а] > [о] як результат відштовхування від білоруського «акання».

Відмінності супроти літературної мови в системі консонантизму в основному пов'язані з частотністю вживання м'яких та пом'якшених приголосних. З урахуванням факту збереження *i всі приголосні перед ним зберігають свою м'яку чи пом'якшену вимову: *сілаю, сіньому, одпусти* [2, с. 17], *робиш, вкравлі, на вулицю* [2, с. 27], *робимо, відно, наприклад, попати, придумайом, приде* [2, с. 34], *мати, приперса, чи, на спіне* [3, с. 9], *з-за принципу, пошлі* та ін. Перед [i], що постав на місці давнього *y, вторинного пом'якшення зазнали губні: *мі* [3, с. 11; 2, с. 34], *ві* [3, с. 13; 2, с. 34], *віше* «вище» [2, с. 39], *лівий бок* [2, с. 42], *обічного* [3, с. 20], *вімовляти* [2, с. 16], *вібгаю* [2, с. 27] та ін.; задньоязикові та фарингальний [ɣ]: *роки, тільки, з горкі* [2, с. 39], *птичкі, трошки, короткій, носкі, другім, закидвала, кінут* [2, с. 40], *блехі* [3, с. 57] та ін.; зрідка й інші приголосні, зокрема [p], [л] та [т]: *в ріло* [2, с. 39], *з рібалки* [2, с. 26], *старі* «старий» [3, с. 29], *лісий, на лісіні* [3, с. 39], *тіжня* [3, с. 27].

О. Куліш проілюстрував також збереження м'якої чи пом'якшеної вимови приголосних перед [e] (за винятком губних, вібранта [p] та шиплячих перед ненаголошеним [e]): *це, себе, колесо, де* [3, с. 9], *ледве, в тебе, вже* [3, с. 11], *музейних, може, не буде* [3, с. 12], *двері* [3, с. 13], *почнемо* [3, с. 17], *далеко, не зайде* [3, с. 18], *не треба, на середіні, полежає, луче* [3, с. 32], *втекла, до дверей, понесла* [2, с. 39] тощо. Вторинного м'якшення перед [e] зазнали й задньоязикові та фарингальний: *геройом* [3, с. 32], *валіке* «велике» [2, 33], *друге* [3, с. 32].

У багатьох випадках, на відміну від літературної мови, відбулося ствердіння м'яких консонантів. Наприклад, губні зазнали депалаталізації перед [a]-рефлексом давнього ненаголошеного *ĕ: *прибажит* [3, с. 37], *маняє* [3, с. 57], *смаяліса* [3, с. 60], *вадро* [2, с. 41]. Окрім того, ствердіння губних зауважено перед рефлексами ненаголошеного *ę: *з тімечка* «з тім'ячка» [2, с. 18], *сватіє* [2, с. 17], *прівазали* [2, с. 33], *застават* «заставлять» [3, с. 12], *патнадцат* [3, с. 69], інколи також ненаголошеного *e: *камень* [2, с. 17]. Перед [o]-рефлексом наголошеного *e ствердіння губного супроводжував розвиток додаткової артикуляції – звука [j]: *в'їюкса* [3, с. 40], *привїюз* [3, с. 56].

У багатьох випадках депалаталізація охопила історично м'який [ц], зокрема в кінці основ іменників I та II відмін: *рушніца* [2, с. 43], *у клетци* [2, с. 40], *на ступенці* [2, с. 39], *по дорожці* [2, с. 41], *на вултинці* [2, с. 41], *у сподніцах* [3, с. 60], *молодець* [2, с. 35; 3, с. 56], *палца* [2, с. 39], *хоча чомусь на вулицю* [2, с. 27]. Ствердіння [ц] можливе перед рефлексами *ę: *тридцат* [3, с. 12], *патнадцат* [3, с. 69], а у випадку *цаловаліса* [2, с. 42] – перед рефлексом *ĕ. Окрім того, послідовно депалаталізація і стягнення зазнав [ц] у структурі зворотних дієслів на зразок *ховаца* [2, с. 39], *дівіца* [2, с. 40], *вертаца* [3, с. 35], *обріваца* [3, с. 39], *додумац* [2, с. 41], *здаєц* [3, с. 59], *розувац* [3, с. 11] тощо. У структурі зворотних дієслів ствердів також [с']: *робіліса, цаловаліса, знялоса, розкідавса, забоявса* [2, с. 42], *подівісє, розбєгавє, розсердівє, прімоствісє, запутавє* [2, с. 41], *не бойс* [3, с. 37], *зв'язіс* [3, с. 32] тощо. Депалаталізацію свистячих простежено й у прикметникових суфіксах у словоформах *ламовськіє* [3, с. 39], *колорадського* [2, с. 39], *музку* «чоловічу» [2, с. 40], *совецького* [3, с. 34], хоча явище відображено непослідовно: *колорадськіє* [3, с. 57], *людські* [2, с. 17].

Вібрант [p'], шиплячий [ч'] зазнали ствердіння перед голосними заднього ряду: *поветра* [3, с. 69], *не гарачіс* [3, с. 11], *потерав, прамо* [2, с. 40], *дверамі* [2, с. 41], *перезаражат* [2, с. 43], *веровку* [2, с. 41], *ночку* [2, с. 26].

Виявлено й інші відмінності супроти літературної мови в частотності окремих приголосних. Скажімо, словоформа *кухвайку* [2, с. 39] засвідчує відсутність у говірці губного [ф], структури *вихожу* [3, с. 27], *жмель* [2, с. 39] – утрату африкати [дж]. Дієслівні форми *приде* [2, с. 34], *пришли* [3, с. 60], *вішли* [3, с. 60] ілюструють утрату після префікса кореневого [й]. Окрім того, редукцію кінцевого [й] зрідка передано у прикметниках чоловічого роду: *розвертнік старі* [3, с. 29], *людські голос* [2, с. 17]. Натомість словоформи *пойшов* [2, с. 40], *пойде* [2, с. 34], *пойду* [3, с. 29] ілюструють збереження кореневого [й] після префікса, на відміну від літературної мови.

Окрім діалектні явища фонетичного рівня зумовлені позиційними модифікаціями у групах приголосних. Наприклад, результат прогресивної асиміляції за місцем і способом творення [с'т'] > [с'ц'] вбачаємо у структурах *радосць* [2, с. 41], *громкосць* [3, с. 69], *жісць* «життя» [2, с. 39], *жісці* [3, с. 11], *жісці* [3, с. 56]. Прогресивну асиміляцію за способом творення [шч] > [ш:] та наступне стягнення подовженого приголосного позначено у випадках *шо* [3, с. 11], *шось* [2, с. 43], *шоб* [3, с. 28]. Прислівник *сьогоні* [2, с. 26] засвідчує регресивну асиміляцію за місцем і способом творення [д'н'] > [н':] і стягнення подовженого консонанта. Словоформа *боїсц* «боїшся» [3, с. 33], мабуть, відображає, окрім ствердіння свистячого й апокопи, прогресивну дисиміляцію за способом творення [с:] > [сц]. Про регресивну суміжну асиміляцію за способом творення [тч] > [ч:] можна говорити у випадку *оченіс* «відчеписа» [3, с. 26]. Можливо, позиційну фонетичну зміну засвідчено й у випадку [д'] > [й]: *хоїш* [2, с. 34] < **ходіш, схоїш* [2, с. 34] < **сходіш, хоїт* [2, с. 17] < **ходіт, бує* [2, с. 17] < **буде*. У слові *лодоню* відбулася метатеза на віддалі.

Засвідчено структури з різними типами скорочень. Наприклад, результат аферики ілюстровано в основному на прикладі прикметника і префікса *од-*: *дразу* [3, с. 59], *'дпустет* [2, с. 42], *'дпустів* [2, с. 41], *'дсерца, 'дкішок, 'джовчі, 'джілки, 'дскладні* [2, с. 16], *'дправлят, 'дгною* [2, с. 39], а також словоформи *на слончіку* [3, с. 32]. Синкопу представляють структури *сокі* «скільки» [3, с. 13], *токі* «тільки» [2, с. 37], *стокі* «стілки» [3, с. 57], *мона* «можна» [3, с. 17]. Явище апокопи засвідчено у лексемах *можє* «може» [3, с. 32], *мо'* «т. с. » [3, с. 11; 2, с. 26], *треб* «треба» [3, с. 32], *тре* «т. с. » [2, с. 52], *тре* «т. с. » [3, с. 33], *зара* «зараз» [2, с. 63], *зарє* «т. с. » [2, с. 34; 3, с. 60], *дужч* «дужче» [2, с. 40], *лучш* «краще» [3, с. 17], *помовч* [3, с. 17]. Про апокопу можна говорити й у випадку інфінітивів *на т: бухат, ніт, випіт, гулят* [2, с. 34], *добуват* [2, с. 35], *одорват, врезат* [2, с. 36], *робіт* [2, с. 39], *втекат, кінут* [2, с. 40], *поставіт, ходіт, смардет* [3, с. 12], *ходіт* [3, с. 13], *рісковат* [3, с. 17] та ін., а також зворотних дієслів без кінцевого [а]: *додумац* [2, с. 41], *здаєц* [3, с. 59], *розувац* [3, с. 11], *прісніц* [3, с. 32], *подівісє, розбєгавє, розсердісє, прімоствісє, запутавє* [2, с. 41], *договарвалісє, злякалас* [2, с. 42], *надумавє, злежавє, здавайсє, нацєлілас, покотівє* [2, с. 43], *не бойс* [3, с. 37], *зв'язіс* [3, с. 32] та ін. У випадках *седно* «все одно» [2, с. 41; 3, с. 48], *люмінюву* [2, с. 40] вбачаємо результат аферики й синкопи, а *'днаков* «однаково» – аферики й апокопи. За походженням до алегроформ можна віднести слово *мабіт* «мабуть» [3, с. 13] та лексему *дальбо* «їй-богу; справді» [3, с. 13].

Появу інтерконсонантних секундарних голосних демонструють словоформи *літер* «літр» [3, с. 57], *цєнтер* [3, с. 34], *лушутайках* [2, с. 40], розвиток

неетимологічних груп приголосних – іменник *дорц* «доц» [2, с. 41] та дієслівні структури *вп'йокса* [3, с. 40], *привйоз* [3, с. 56], виникнення інтервокального консонанта – лексеми *тувалет* [3, с. 60], *сілу-ети*, *сілуєтами* [2, с. 42]. Протезу виявлено лише у випадках з *вочей* [2, с. 16], *з'економит* [3, с. 60], натомість без приставного приголосного зауважено структури з *окна* [2, с. 42], *огонь* [3, с. 19].

Висновки і перспективи подальшого розвитку дослідження. Отже, Олександр Кулеш на сторінках своїх книг в основному послідовно й повно відобразив поліські діалектні явища фонетичного рівня, щоправда, в основному в мовленні персонажів. У кількох творах автор вдався до більш сміливого експерименту – зробив спроби цілком писати говіркою, тобто використав діалект у якості літературної мови. Ідеться про три замальовки, об'єднані під назвою «У жовтому комбінезоні жмель» [2, с. 39–44], а також про невеличкий текст «Єє очі смаяліса»

[3, с. 69]. Ці твори можна вважати сучасними писаними пам'ятками середньополіського говору.

Є, звичайно, підстави говорити про те, що деякі поліські лінгвальні явища О. Кулеш відтворює непослідовно; часом виникає враження, що звукова структура поліського слова відтворена неточно через помилку складання або ж у результаті неадекватного редагування (такі спостереження принагідно зроблено в роботі). Разом із тим у завдання автора художнього твору і не входило документально точно відтворення однієї конкретної говірки (художній текст має інші завдання, ніж діалектографічна праця). Письменник натомість створив узагальнений художній образ поліської говірки як комунікативної системи, яскраво відтворив локальний мовний колорит.

Перспективу дослідження вбачаємо в потребі вивчити наявні в художній мові письменника поліські явища морфологічного, синтаксичного та лексичного рівнів.

Список літератури:

1. Грабовський В. Древлянський пересмішник / В. Грабовський // Кулеш О. На хуторі Куріна Сліпота. – Житомир: Полісся, 2000. – С. 5–8.
2. Кулеш О. Колодязько / О. Кулеш. – Житомир: Полісся, 2001. – 72 с.
3. Кулеш О. На хуторі Куріна Сліпота / О. Кулеш. – Житомир: Полісся, 2000. – 70 с.
4. Медвідь В. «Колодязько» та інші твори Олександра Кулеша / В. Медвідь // Кулеш О. Колодязько. – Житомир: Полісся, 2001. – С. 5–11.
5. Никончук М. В. Зворини: [поезії] / М. В. Никончук. – Житомир, 1992. – 95 с.

Яворский А.Ю.

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

СРЕДНЕПОЛЕССКИЙ ГОВОР В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ АЛЕКСАНДРА КУЛЕША: ФОНЕТИЧЕСКИЙ УРОВЕНЬ

Аннотация

В произведениях украинского писателя А. Кулеша проанализированы фонетические особенности среднеполесского говора, в частности прокомментирована специфика рефлексация древних гласных, различия в употреблении согласных, комбинаторные звуковые изменения. Используемые автором полесские элементы систематизированы и прокомментированы с точки зрения происхождения. Выяснена специфика применения писателем диалектных элементов. А. Кулеш не просто сделал попытку использования отдельных диалектизмов или стилизации под диалектную речь. Отдельные его произведения сплошь написаны полесским говором, который, по существу, выполняет функцию литературного языка. Тексты полно представляют украинский говор Среднего Полесья.

Ключевые слова: диалект, среднеполесский диалект, диалектизм, гласные фонемы, согласные фонемы, комбинаторные звуковые изменения.

Yavorski A.Yu.

Lesya Ukrainka Eastern European National University

MIDDLE-POLISSYAN DIALECT IN ALEKSANDR KULESH'S LITERARY WORKS: PHONETIC LEVEL

Summary

Phonetics of Middle-Polissyan dialects, including specificity of long vowels relaxation, particularity of consonants depalatization, differences in the frequency of certain consonants usage and effects of combinatorial sound change are fully and systematically reflected in the works of Ukrainian writer A. Kulesh. Polissyan elements used by writer are systematized and commented in terms of their origin. The specificity of use of the dialectal elements by the author is indicated. A. Kulesh not only attempted to use certain dialecticisms or imitation of dialect speech. Some of his works are written in Polissyan dialect, which essentially serves as a literary language. The texts fully represent the Ukrainian dialects of Middle Polissya.

Keywords: dialect, Middle-Polissyan patois, dialect words, vowels, consonants, combinability sound changes.